

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΑΚΕΔΟΝΑΣ ΚΑΙ Η ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Βέρα Στόπσεβοκα-Άντιπς

Καθηγήτρια της Μεσαιωνικής Γραμματείας στο Πανεπιστήμιο των Σκοπίων

Τα εσχατολογικά επισημύματα κατείχαν πάντα σημαντική θέση στα έργα τέχνης. Η απελευθέρωση της ψυχής από το σώμα την ώρα του θανάτου, η πίστη δηλαδή στη μετάβαση από την ύλη στο πνεύμα, ζητούσε ερμηνείες που περιέχονται σε όλες σχεδόν τις θρησκευτικές διδασκαλίες. Αυτός ο δρόμος της ψυχής, από το σώμα στον τόπο της επαγγελίας, έχει καταγραφεί, ανάλογα με τις δοξασίες των λαών, με διάφορους τρόπους, που μπορούν να συνοψισθούν σε δύο θεωρίες: πρώτον, συνένωση του απελευθερωμένου από το σώμα πνεύματος με τη θεότητα διά της οδού της ασκητικής, και δεύτερον, πραγματοποίηση του ίδιου σκοπού διά της οδού της αναζήτησης της πηγής της αθανασίας. Παράδειγμα, από το δικό μας περιβάλλον, είναι η πορεία προς το Θείο που επέλεξε ο Άγιος Κύριλλος, ο Θεσσαλονικεύς.

Στο *Εγκώμιον Κυρίλλου του φιλοσόφου*, που έγραψε ο Κλήμης Αχρίδος, αναφέρει: "Αναζητώντας τέτοια πατρίδα ο μακάριος αυτός πατήρ και διδασκαλός μας εγκατέλειψε κάθε ομορφιά, δόξα και πλούτο αυτής της ζωής, άφησε πατέρα, μάνα, αδέρφια κι αδερφές. Από τη νεότητά του κιάλας ήταν αγνός σαν άγγελος, επειδή απέφυγε τις απολαύσεις της ζωής και πάντα διήγε με ψαλμούς και χριστιανικά άσματα, σύμφωνα με τις χριστιανικές εντολές, καθώς ακολουθούσε μόνον ένα δρόμο, αυτόν που οδηγεί στον ουρανό. Γι' αυτό και από το στόμα του επιήγασε η θεϊκή ευλογία, όπως θα 'λεγε και ο σοφός Σολομών ...".

Στη μυθολογική παράδοση διαπιστώνεται η εισδοχή θρησκευτικών δοξασιών και δογμάτων, ο συγκερασμός τους, σε ορισμένες περιόδους, με νέες ιδεολογίες και ιδεολογικά σχήματα, και εν συνεχεία η μετέδοσή τους με τη μορφή λαϊκών παραδόσεων. Σχετικά με αυτό θα αναφέρουμε μια λόγια μεσαιωνική διασκευή της Μυθιστορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η οποία υπάρχει στη δική μας μεσαιωνική γραμματεία, όπως και στις άλλες σλαβικές γραμματείες². Εδώ συναντούμε το μυθικό νήμα της αναζήτησης της πηγής της ζωής.

Τέτοια παραδείγματα βρίσκουμε επίσης να συνδέονται με τα ονόματα των αυτοκρατόρων Κωνσταντίνου και Ελένης και του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά, με την προσωπικότητα

του κράλη [της Σερβίας] Μάρκου και με πολλούς άλλους. Είναι ευνόητο, λοιπόν, ότι και η ζωή του μεγάλου στρατηλάτη, με τα πολλά ριόμενα ταξίδια, δεν πρόκειται να αποφυγίσει το συσχέτισμό με την πραγματικότητα της εποχής, ακόμα και μετά το θάνατό του.

Σ ένα γραπτό κείμενο για τον Μεγαλέξαντρο, που έχει διασωθεί στη συλλογή Ρ. Γρούιτς³ και φέρει ίχνη σερβικής επίδρασης, αλλά και ενδείξεις πως ο συγγραφέας του ιερομόναχος Δανιήλ είχε αντιγράψει κάποιο πρωτότυπο χειρόγραφο με μακεδονική διατύπωση, συναντούμε τον εσχατολογικό δρόμο του Μεγαλέξαντρου μέχρι την πηγή της ζωής στη χώρα του σκότους⁴. Το ίδιο μοτίβο απαντάται και σε νεοελληνικά αντίγραφα της Μυθιστορίας του ψευδο-Καλλιस्थένη.

Οι αρχαιότερες διασυνδέσεις του δρόμου των Μακάρων με την πηγή της ζωής βρίσκονται στη σαμανική και την ιρανική παράδοση⁵. Ενώ κατά τον μεσαίωνα κυριαρχούν οι εβραϊκές παραδόσεις για την πηγή της ζωής.

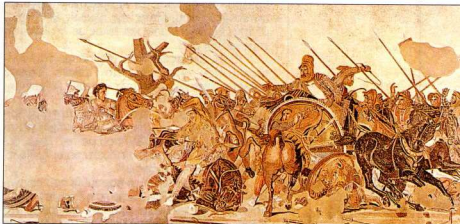
Σημαντικός αριθμός ιστορικών της λογοτεχνίας θεωρούν πως η δημιουργία του Μυθιστορηματος του Μ. Αλεξάνδρου προήλθε από τους Αλεξανδρινούς Εβραίους. Με τον Ντ. Ντραγκολοβιτς, στο βιβλίο που εκδώσαμε μαζί, συμφωνήσαμε στην άποψη ότι τις εβραϊκές πολιτικο-εσχατολογικές θεωρήσεις για τον Μέγα Αλεξάνδρο τις αποδέχεται και τις αναπτύσσει

περαιτέρω η χριστιανική Αποκαλυπτική και Οραματική γραμματεία. Από όλα αυτά γεννήθηκε το απόκρυφο έργο για τον Μέγα Αλέξανδρο και την πηγή της ζωής.

Στην ιρανο-εβραϊκή παράδοση απαντάται ο ποταμός Σαββατιών, ο οποίος τρεις μέρες κυλά σκοτεινός και αμώδης, και τρεις μέρες είναι πύρινος και παρεμποδίζει την είσοδο των θνητών στον γήινο παράδεισο. Τέτοιο παράδειγμα στη Μυθιστορία του Ψευδο-Καλλισθένη έχουμε με τον αμώδη Άμορι. Η πηγή της ζωής συνδέεται με το νερό. Στις ορφικο-πυθαγορικές εσχολογικές δοξασίες το νερό της πηγής Εμνάτη τη θύση της προϋπαρξής και την ελπίδα για μεταθανάτια ζωή. Η ανθρωπινή ψυχή έχει θεϊκή καταγωγή. Το νερό της ζωής, συνδεδεόμενο με τις εκπορεύσεις του φωτός, ενσωματώνεται και στη χριστιανική θρησκεία με πολύ ωραίο τρόπο στην πράξη της Βάπτισης με νερό και με φως.

Τη σχέση με τον παλιό μυστικιστικό συμβολισμό της πηγής της ζωής μάς παρουσιάζει, πολύ καθαρά, το μακεδονικό λαϊκό παραμύθι που είχαν εκδώσει, ήδη από το 1861, οι αδελφοί Μιλαντινοφτι, με τον τίτλο "Ο βασιλιάς Αλέξανδρος"⁶. Στο κείμενο αυτό, με έναν ιδιαίτερω ωραίο τρόπο, συνδέονται όσα αναφέρθηκαν για την κατάκτηση της μοναδικής ουσίας, δηλαδή για την οδό της αθανασίας, με την πηγή της ζωής. Ακριβώς η ίδια η αρχή μάς οδηγεί στο σκοπό της αναζήτησης: "Ο βασιλιάς Αλέξανδρος ήθελε να πάει να πάρει το αθάνατο νερό. Αλλά όποιος πήγαινε δε γυρῖνε πίσω, γιατί, ώπου να φτάσει ώς εκεί, έπρεπε να ταξιδεύει τρεις μέρες, στην νύχτας το σκοτάδι, όπου οι άνθρωποι χάνονταν και δεν μπορούσαν να γυρισούν στην άσπρη μέρα...". Το αθάνατο νερό⁷ βρισκόταν ανάμεσα σε δύο βουνά που ανοίγαν κι έκλειναν. Και όταν κάποιος έφτανε στην πηγή, τα βουνά έκλειναν κι ήταν αδύνατο να γυρίσει πίσω. Ο Αλέξανδρος σκέφτηκε να δώσει φοράδες και πουλάρια, το ένα πίσω από το άλλο, και από το χλμίντρισμα τους βρήκε γρήγορα το δρόμο προς την έξοδο. Στο δεύτερο μέρος του παραμυθίου εμφανίζεται η αδερφή του που, άθελά της, έσπασε το μπουκάλι με το νερό από την πηγή της ζωής, και τρομαγμένη από την πράξη αυτή ρίχτηκε στη θάλασσα και μεταμορφώθηκε σε δελφίνα. Σε άλλες παραλλαγές, όπως οι νεοελληνικές ή ορισμένες ευρωπαϊκές διασκευές, η αδερφή του Αλέξανδρου μεταμορφώνεται σε γοργόνα.

Το 1969, στα Πρακτικά της Έκτης Συνάντησης Ράτιν⁸, δημοσίευσε επισκόπηση με τίτλο "Στοιχεία που συναντούμε στη Μυθιστορία του Μεγαλέξαντρου και στη δική μας λαϊκή δημιουργία"⁹, επιμελώντας στην προαναφερθείσα παράδοση των αδελφών Μιλαντινοφτι για τον βασιλιά Αλέξανδρο, που είχε δημοσιευτεί το 1861⁹. Το 1986, το Λαογραφικό Ινστιτούτο Σκοπιάς εξέδωσε το βιβλίο "Μακεδονικές λαϊκές παραδόσεις", με επιμέλεια Τ. Βραζινόφσκι¹⁰. Σ' αυτό το βιβλίο έχουν δημοσιευθεί τέσσερις μεγάλες παραδοσιακές αφηγήσεις για το Μεγαλέξαντρο¹¹. Το 1990 εκδόθηκε το βιβλίο "Μυθολογούμενα"¹², των Ντ. Ντραγκόλιβιτς και Βέρας Στόιτσεςκα-Αντιτς, στο οποίο βρίσκουν θέση ορισμένες συγκρίσεις με τη μυθολογική κληρονομιά που συνδέεται με τον Αλέξανδρο τον Μακεδόνα.

Τα τελευταία χρόνια μεγαλώνει ο αριθμός νέων καταγραφών λαϊκών δημιουργιών για τον Αλέξανδρο τον Μακεδόνα. Ένα ενδιαφέρον παραμύθι έχει καταγραφεί, από τη γιάγια του Ντούναφκα (80 ετών το 1942), ο Μπλάζε Κόνεσκι¹³, και ακόμη έχουν συλλεχθεί ενδιαφέροντα λαϊκά δημιουργήματα από τους Μακεδόνες μετανάστες στον Καναδά¹⁴. Πρόσφατα ο Τράκο Ογκνένεσφκι από την Μπίτολα (Μοναστήρι) μου έδειξε συγκεντρωμένο αδημοσίευτο υλικό για τον Μεγαλέξαντρο.

Με τον Αλέξανδρο συνδέονται πολλές δοξασίες. Έτσι, λόγω χάρης, η διήγηση του ψευδο-Καϊσάριου για τους παραδουνάβιους Ριπέδες επηρεάστηκε από τη διήγηση του ψευδο-Καλλισθένη. Στις νοτιοελαβικές διασκευές του ψευδο-Καλλισθένη, τους Μάκαρες τους έφερε στη Νήσο ο Ηράκλειος¹⁵. Σε άλλες περιπτώσεις ο μύθος αναφέρει την αδερφή του Αλέξανδρου σε εμφανή σχέση με την αδελφή του Σολομώνα, Σίβυλλα.

Στο λαϊκό μακεδονικό παραμύθι, που κατέγραψε ο Μάρκο Τσεπένοφ, το θέμα της καθόδου του Σολομώνα στο βυθό της θάλασσας μέσα σε μπουκάλι είναι γνωστό. Η αδερφή του ρίχτηκε στο νερό να τον αναζητήσει και μεταμορφώθηκε σε σειρήνα.

Εδώ είναι ολοφάνερο ένα φαινόμενο σύνηθες στη λαϊκή δημιουργία, η μετάθεση, δηλαδή, ορισμένων πράξεων μιας προσσωπικότητας σε κάποιον άλλη, επίσης γνωστή και δημοφιλή.

Το επεισόδιο του ταξιδιού του Αλέξανδρου στην άκρη του κόσμου, μέσα σε καλάθι που το ανεβάζουν δύο μεγάλα πουλιά στα ύψη, αναφέρεται στις παραλλαγές της Μυθιστορίας, το βρίσκουμε όμως και στο παραμύθι που δημοσίευσε ο Μπλάζε Κόνεσκι, ο οποίος σημείωσε: "Μέσα από κάποιες θαυμαστές διαδρομές, αυτό το αρχαίο μοτίβο έφτασε μέχρι τα χωριά Ντρένοβτσι και Νεμπρέγκβο. Εγώ είχα σκοπό, μ' αυτή τη συμβολή μου, να δώσω μόνο ένα χρήσιμο στοιχείο σε κεινους που παρατηρούν τέτοιους δρόμους". Σ' αυτά τα αιώνια ζητήματα βασίστηκαν και σύγχρονα έργα τέχνης, μεταξύ των οποίων πρέπει να αναφερουμε και το σύγχρονο μυθιστόρημα του Σλομπονιάν Μίτοκοβιτς: Ο Αλέξανδρος και ο θάνατος.

Στις τελευταίες του εργασίες, ο Μπλάζε Κόνεσκι στάθηκε στην επιβίωση και εξέλιξη του

θρύλου, συνδέοντας το κοσμογονικό αβγό με εκπορεύσεις του φωτός της ηλιακής θεότητας, με την Πορθέο Μαρία και τέλος με την αδερφή του Αλέξανδρου.

Είναι ενδιαφέρον να θυμίσουμε το λογοπαίγνιο που κατέγραψε στο Πρίλεπ: "Σόντσε μπόντσε. Μπογορόνιττονο γιάιτσε" (Ηλιος-μήλιος αβγό της Θεοτόκου)¹⁶.

Τη σύνδεση με την ηλιακή θεότητα τη βρίσκουμε στις παραλλαγές του τραγουδιού για τη διαμάχη του βασιλιά Φίλιππου με τον 'Ηλιο, θέμα για το οποίο έγραψαν ειδικότερα οι Χ. Πολενάκοβιτς και Ι. Ντορόφσκι¹⁷.

Ενδιαφέρον είναι το παραμύθι που αφηγήθηκε στον Τράικο Ογκνένοφσκι η Τραγιάνκα Πόποφσκα-Μούργκοφσκα από την Μπίτολα, στο χωριό Τούμαρετζ Πρέσπας. Ο τίτλος του είναι: "Ο βασιλιάς Αλέξανδρος όταν παντρεύτηκε"¹⁸. Ο Αλέξανδρος έλαβε γράμμα από τη μάνα του, που τον παρακαλεί να παντρευτεί, να μη μείνει το βασίλειο χωρίς απογόνους, ακριβώς όταν στην πορεία του από χώρα σε χώρα "έφτασε σ' ένα ποτάμι όπου έρρεαν κρόκοι αβγών". Τότε ο βασιλιάς λυπήθηκε και αποφάσισε να παντρευτεί και όλους τους στρατιώτες και όχι να παντρευτεί μόνο ο ίδιος.

Πολύ ενδεικτικό είναι το μακεδονικό λαϊκό παραμύθι "Ο βασιλιάς Αλέξανδρος και οι τρεις μάντισσες"¹⁹, που προφίτησαν ότι θα γίνει ο βασιλιάς του βασίλειών, αλλά θα πεθάνει νέος. Η μητέρα του Αλέξανδρου, φοβισμένη από τις προφιτίες, έβαλε φρουρούς και δηλητηριώδεις οχλίες γύρω από το σπίτι. Και σαν ήρθε η ώρα της προφίτειας, η βασίλισσα μαζί με τους φρουρούς και τους υπηρέτες πέσανε σε βαθύ ύπνο. Όλοι αποκοιμήθηκαν. Έτσι, μπήκαν ελεύθερα οι μάντισσες... Η τρίτη προφίτησε: "να είναι όμορφος, πανέμορφος και νέος, και σε τούτον τον κόσμο και στον άλλον κόσμο. Όσο να κλείσει τα μάτια του, να είναι εδώ κάτω, απή της γης βασιλιάς, και όταν πεθάνει να είναι βασιλιάς του κάτω κόσμου". Και τα όσα είπαν έγιναν.

Ο Τράικο Ογκνένοφσκι κατέγραψε με άλλο παραμύθι που έχει σχέση με το θάνατο του Αλέξανδρου: Ονειρεύταν άσχημο όνειρο ο Αλέξανδρος και πήδηξε απ' το κρεβάτι. Παντρεύτηκε μια όμορφη κοπέλα, τη Μακεδονία, και αυτή ήταν η χώρα του. Διηγήθηκε το όνειρο στη γυναίκα του: "και κάποτε με άρπαξε, με έγωγσε στον κόρφο της και κινήσαμε στον κόσμο. Πάνω από βουνά, από λίμνες, και ύστερα με άφησε με το κεφάλι κάτω, και προστού πέσω στη γη ζώντησα". Η γυναίκα του τον συμβούλεψε να μην πάει σε δείπνο που τον είχε καλέσει ένας σύντροφός του. Ο Αλέξανδρος όμως αποφάσισε να πάει. Μια βδομάδα ύστερα από το δείπνο πέθανε²⁰.

Η μεγαλοπρέπεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου πηγάζει και από την ευρύτητα της κοσμοθεωρίας του. Η συμπεριφορά του προς τους ηττημένους λαούς ήταν μεγαλόψυχη. Έτσι, δεν ήταν κάτι ασυνήθιστο για μένα η είδηση που δημοσιεύτηκε πρόσφατα στην εφημερίδα Νόβα Μακεδονία, ότι ο Οικονομικός Ταχυδρόμος της Αθήνας δημοσίευσε το συνταρακτικό λόγο του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην πόλη Ωπιτ το 324 π.Χ.²¹, όπου, ανάμεσα στ' άλλα, υπογραμμίζεται: "Τώρα που τελείωσαν οι πόλεμοι, σας ευχομαι

να ευτυχείτε εν ειρήνη. Όλοι οι θνητοί από τώρα και στο εξής να ζήσουν σαν ένας λαός, μονιασμένοι, για την κοινή ευσημεία. Θεωρήστε την Οικουμένη πατρίδα σας, με κοινούς τους νόμους, όπου θα κυβερνάνται οι καλύτεροι ανεξαρτήτως φυλής. Δεν χωρίζω τους ανθρώπους, όπως κάνουν οι στενοκέφαλοι, σε Έλληνες και βαρβάρους. Δεν με ενδιαφέρει η καταγωγή των πολιτών ούτε και η φυλή όπου γεννήθηκαν. Τις διακρίνω μόνο μ' ένα κριτήριο, την αρετή. Για εμένα κάθε καλός Έξνος είναι Έλληνας και κάθε κακός Έλληνας είναι χειρότερος από βάρβαρο...".

Οι εκστρατείες του Αλεξάνδρου τον έφεραν κοντά στους λαούς και τον έκαναν δημοφιλή. Οι νίκες δεν μπορούσαν να μείνουν απαρατήρητες και να μην περάσουν σε φανταστικές υπερβολές, που τις ενσωμάτωσε ο μύθος.

Σημειώσεις

1. Κλίμης Ουράβος, έκδ. Μακεδονικά Κέντρα, Σκόπια 1974.
2. Α. Μπέτσε, *Μια βουλαγάρκα Δίγηση του Αλεξάνδρου του 1810*, εκδ. Βουλγ. Ακαδ. Επιστημών, Σόφια 1936. Και Πάντμα Μαρινόβιτς, *Σερβική Δίγηση του Αλεξάνδρου*, Βελιγράδι 1969.
3. Μανόλι Σαφής, *Εκλογές Σκόπια*, Σκόπια 1992, σ. 100.
4. Ντοροφσκι, *Μηχανισμοί και Θέμα Στοιχειώδους Αντίς, Μυθολογία*, εκδ. Μοκέτ, Κίγιβα Σκόπια 1990, σ. 74-78.
5. J. Friedländer, *στο Archiv für Religions Wissenschaft*, 13 (1910), σ. 207-208.
6. Μιλάνοφσκι, *Συλλογή (1881-1961)*, Σκόπια 1982, σ. 490.
7. H. M. Dawkins, "Alexander and the water of life", *στο Medium Aevum* 6 (1937), σ. 179-192.
8. Βέρα Αντίς, "Η μακεδονική λαϊκή και λόγια λογοτεχνία", *Εκτη Συνάντηση Ράτου*, Βέλες 1969, σ. 53-62. (Συνάντηση Ράτου Πυρροκόμοις ομιρήσει που γίνεται κάθε χρόνο στο Τίτο-Βέλες προς τιμή του παππά Ν. Ράτου, 1929-1943)
9. Μιλάνοφσκι, ο.π.σ. σ. 480.
10. Μακεδονικές λαϊκές παραδόσεις. Συλλογή Τόνας Βραζιλιάνοφ, Σκόπια 1966.
11. Παράδοσεις. Ιστορία της Μακεδονίας. Ο βασιλιάς Αλέξανδρος Μακεδόνος. Ο Αλέξανδρος Μακεδόνος και η αδελφή του Αγγελίνα (25-54).
12. Ντοροφσκι, *Μηχανισμοί Αντίς, Μυθολογία*, Σκόπια 1990.
13. Μπλόζε Κόνεσκι, "Ένα μύθος από τη Δίγηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου", *στο Σπέκταρ*, αρ. 17 του 1991, σ. 5-7. (Μπλόζε Κόνεσκι, Παιδείας, Ομογενισμός, γλωσσολογία, 1923-1993).
14. Τόνας Βραζιλιάνοφ, *Λαϊκά παραμύθια του Μακεδόνος αποδύμων εν Κανάδα*, Σκόπια 1990.
15. PS, Call, II, 4, 5, σ. 909.
16. Μπλόζε Κόνεσκι, "Κουμμένες σμιαστές", *Επιφυλλίδες*, XVIII, 1. Μοκ. Ακδ. Επιστ. και Καλ. Τεχνών, Σκόπια 1983, σ. 28-29.
17. Χ. Πολενάκοβιτς, "Μακεδονικά λαϊκά τραγούδια στην κληρονομιά του Βαρόν", *Βλέσι για την ιστορία της κρατικής λογοτεχνίας*, τ. 21, Ζαγκρεμπ 1951, σ. 163-285, και Ι. Ντορόφσκι, *Οι πολεμικές χρονοί και το Βαλκάνια*, Μπρινα 1974.
18. Καταγράφηκε στις 18 Σεπτ. 1962, οδοντομύστη. Υπάρχει στο υλικό του Τράικο Ογκνένοφσκι, το διηγήθηκε η Τραγιάνκα Γκόποφσκα-Μούργκοφσκα, η οποία μέχρι το 1948 ζούσε στο χωριό Τούμαρετζ της Αθήνας.
19. Αρχείο Τράικο Ογκνένοφσκι, όπως αναφέρει. Καταγράφηκε στην Μπίτολα.
20. Καταγράφηκε Τρ. Ογκνένοφσκι. Το αφηγήθηκε η Αθηνά Νικόλοβα στην επικοινωνία με μένα το 1995.
21. Ένα υποκαταμένο ανακοινωθέν σμιασές, εφημ. Νόβα Μακεδονία, 3-7-94. Διηγητής δεν μπόρεσα να βρω το ελληνικό κείμενο.

Alexander the Great and the Mythological Heritage

V. Stoichevska-Adits

The eschatological inventions have always played an important role in the creation of the works of art. Thus, the introduction of religious beliefs, their blending in certain periods, with new ideologies and their dissemination in the form of folk traditions that follows is also observed in the mythological heritage. A literary Medieval adaptation of the Romances of Alexander the Great, which exists in our Medieval literature and in other Slavic ones as well, offer us the vital lead for the search of the fountain of life.